

ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІЛЕРДЕГІ ИНТЕРНЕТ-КОММУНИКАЦИЯНЫҢ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТЫҢ БАСҚА ТҮРЛЕРІ АРАСЫНДАҒЫ ОРНЫ

Б.Ғ. ҚАМБАРОВА*
Г.Қ. АБДИРАСИЛОВА***
Ж.Т. КОПБАЕВА****

Түйіндеме: Виртуалды кеңістікте жаһандық коммуникация кеңейіп жатқаны белгілі. Әлеуметтік желілердегі қарым-қатынас және ондағы коммуникацияның ерекшеліктері туралы лингвистикалық зерттеу қазіргі таңда әлемге ортақ проблема. Жер жаһанды жаулаған интернеттің адам өміріне дендеп енгені соншалық, әлеуметтік желілерде қарым-қатынас жасаудың ауызша және жазбаша коммуникация түрлерінен айырмашылығы, артықшылықтары мен кемшіліктерін талдаудың маңызы зор. Мақаланың мақсаты қазіргі ұлттық әдеби тілінде интернет арқылы немесе коммуникацияның жаңа саласында қандай өзгерістер болып жатқанын анықтау. Ғаламтордағы тіліміздің лексикалық-семантикалық қорын байытатын бірліктерді сұрыптап, кодтап, бір қалыпқа түсіру қажет болса, екіінші жағынан әдеби емес қолданыстарды реттеп, қадағалап отыру керек. Қазіргі қоғамдағы ең маңызды өзгеріс – қарым-қатынас түрінің өзгеруі. Жұмыста әлеуметтік желілердегі қарым-қатынастың жазбаша және ауызша тілден айырмашылығы, оларды қабылдау және олардағы жеке қарым-қатынас стилінің ерекшеліктері талданады. АТ мамандары виртуалды байланысты бетпе-бет байланысты алмастыратындай дәрежеде жақсарту үшін әртүрлі интерфейстерді құру жолдарын үнемі зерттейді. Бұл зерттеу онлайн ортада қарым-қатынас жасаудың психологиялық, әлеуметтік және тілдік аспектілерін тереңірек түсінуге мүмкіндік береді, сондай-ақ интернет коммуникациясының тілдік және әлеуметтік әсерін сараптауға бағытталған.

Тірек сөздер: *әлеуметтік желі, интернет-коммуникация, онлайн қарым-қатынас, ауызша сөйлеу, жазбаша қатынас.*

The Role of Internet Communication in Social Networks Among Different Forms of Communication

Abstract: It is well-known that global communication in the virtual space is expanding. Linguistic research on communication in social networks and its characteristics is a common issue worldwide today. The internet, which has conquered the globe, has become so deeply integrated into human life that analyzing the differences, advantages, and disadvantages of communication in social networks compared to oral and written communication is highly important. The aim of this article is to identify the changes occurring in modern national literary language through the internet or within new fields of communication. If it is necessary to sort, encode, and standardize the elements that enrich the lexical-semantic system of our language in the internet environment, on the other hand, it is also important to regulate and monitor non-literary uses. The most significant change in contemporary society is the alteration of communication forms. The paper analyzes the differences between communication in social networks and oral/written language, the way they are perceived, and the features of personal communication styles within them. IT specialists continuously research ways to create different interfaces to improve virtual communication to the extent that it can replace face-to-face interaction. This study provides an opportunity to understand the psychological, social, and linguistic aspects of communication in online spaces more deeply, as well as to examine the linguistic and social impact of internet communication.

Key Words: *social network, internet communication, online communication, oral speech, written communication.*

Кіріспе

Әлеуметтік желілердегі қарым-қатынас өзіндік ерекшеліктерге ие. Оны біз төменде көрсетілгендермен салыстыра отырып талдай аламыз:

- а) «тірі» қарым-қатынас
- б) дәстүрлі жазбаша қарым-қатынас түрлері

* Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Қазақстан Республикасы, Алматы қ. ORCID:0009-0008-6153-4934, gabitqyzy96@mail.ru

**** Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Қазақстан Республикасы, Алматы қ. ORCID: 0000-0003-3240-6542, ab.gulmira@mail.ru

***** Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Қазақстан Республикасы, Алматы қ. ORCID: 0009-0003-7870-4315

в) басқа интернет-қатынас формалары.

Қазақ әдеби тілі ауызша және жазбаша түрлерде қолданылады. Әрқайсысының өзіндік ерекшеліктері бар және оларды білдіру құралдарының жүйесі, адресаттың сипаты және қабылдау ерекшеліктері тұрғысынан бір-бірінен айрықша. Ауызша сөйлеу – бастапқы форма, ал жазуы жоқ тілдер үшін бұл олардың жалғыз өмір сүру түрі.

Әдеби тіл екі түрмен ұсынылады: ауызша сөйлеу және жазбаша сөйлеу. Жазбаша сөйлеу ауызша сөйлеудің мазмұнын көрсету үшін арнайы графикалық таңбалар арқылы пайда болып дамыды және қазіргі уақытта қоғамдық-тарихи даму кезеңінде ол өз алдына дербес әрі көп жағдайда «өздігінен жеткілікті» тілдік әрекет түріне айналды (Александрова, 2008). Сонымен қатар жазбаша және ауызша сөйлеу бір-бірімен тығыз байланысты, олардың «тілдік бірлігі» маңызды айырмашылықтарды да қамтиды.

Жазбаша және ауызша сөйлеудің көп қырлы қарым-қатынасы лингвист-ғалымдардың зерттеу нысаны болды (Ананьев, 1960). Бұл зерттеулердің негізінде біз жазбаша және ауызша сөйлеудің келесі айырмашылықтарын анықтадық:

- Жазбаша сөйлеу – сөйлесушісіз сөйлеу, оның мақсаты мен ойы толықтай тілдік әрекет субъектісімен анықталады. Егер жазбаша сөйлеудің мақсаты әлеуметтік байланыс немесе қандай да бір талап болса, жазушы өзінен жазып отырған адамды ойша елестетуі, оның өзінің хабарламасына реакциясын болжауы қажет. Жазбаша сөйлеудің ерекшелігі – оның бүкіл бақылау процесі тек жазушының интеллектуалдық қызметінің шегінде қалады, ал жазба немесе оқу адресат тарапынан түзетілмейді. Ал ауызша сөйлеу нақты сөйлесушінің қатысуымен жүзеге асады, оның тікелей реакциясы қарым-қатынас процесіне әсер етеді.

- Жазбаша және ауызша сөйлеудің функцияларында (егер сөйлеудің жалпы функциялары туралы айтатын болсақ) маңызды айырмашылықтар бар (Выготский, 1982). Ауызша сөйлеу әдетте әңгіме барысында сөйлесуші тарапынан коммуникативтік функцияны атқарып, сөйлесу функциясын орындайды, ал жазбаша сөйлеу көбіне іскерлік, ғылыми және басқа да мақсаттарда қолданылады, яғни ол болмаған сөйлесушіге ақпаратты жеткізу үшін қызмет етеді. Ауызша сөйлеумен салыстырғанда, жазу және оқу қарым-қатынас құралы ретінде толыққанды дербес құралдар болмайды, олар ауызша сөйлеуге қосымша құрал ретінде қызмет етеді. Жазбаша сөйлеудің функциялары кең болғанымен, олар ауызша сөйлеу функцияларымен салыстырғанда тарлау. Жазбаша сөйлеудің негізгі функциялары – ақпаратты кез келген қашықтыққа жеткізу және ауызша сөйлеу мен ақпараттың мазмұнын уақыт бойынша сақтауға мүмкіндік беру.

- Ауызша сөйлеу коммуникация процесін жеңілдететін эмоциялық-экспрессивтік құралдарға ие, бұл ақпараттың жеткізілуі мен қабылдануын дәл әрі үнемді етеді. Сөйлеу әрекетінің невербальды белгілері – қимылдар, бет-әлпет, пауза жасау, дауыс интонациясы – ауызша сөйлеудің жағдайлығын қалыптастырады. Ал жазбаша сөйлеу А. Р. Лурияның айтуынша, «тілден тыс қосымша мәнерлеу құралдарына дерлік ие емес» (Лурия, 2003:270). Осыдан жазбаша сөйлеу барынша синсемантикалық (контекстке негізделген «семантикалық жағынан толтырылған») болып табылады, ал қолданылатын тілдік (лексикалық және грамматикалық) құралдар, берілетін хабарламаның мазмұнын жеткізу үшін тиісінше дәл болуы керек. Сонымен қатар жазушы өз хабарламасын осылай құруы керек, сонда оқырман мәтіннің кеңейтілген, сыртқы сөйлеуінен ішкі мағынасына, негізгі идеясына дейінгі барлық жолды қалпына келтіре алады (Тарасов, 1991).

- Ауызша сөйлеу баланың ересектермен қарым-қатынас процесінде тікелей қалыптасады және тыңдалу арқылы қабылданады, әлем туралы ақпараттың шамамен 15%-ын береді. Жазбаша сөйлеу тек үнемі саналы түрде үйрену процесінде

қалыптасады, бұл процесс алдымен ойды жазбаша түрде білдірудің барлық құралдарын саналы меңгеруден басталады және ол көзбен қабылданады (адам әлем туралы ақпараттың шамамен 80%-ын көру арқылы алады) (Леонтьев, 2003). Жазбаша сөйлеудің алғашқы кезеңдерінде оның объектісі тек ойды білдіру емес, әріптерді, кейін сөздерді жазу үшін қолданылатын техникалық құралдар екені белгілі. Бұл құралдар ешқашан ауызша, диалогтық немесе монологтық сөйлеуде саналы түрде танылмаған. Жазбаша сөйлеуді меңгерудің алғашқы кезеңінде баланың назарында және интеллектуалдық талдауында жазу мен оқу процесінің техникалық операциялары басты орын алады, ал баланың жазу дағдылары мен оқу кезінде «қадағалаушы» көз дағдылары қалыптасады. «Жазуды үйреніп жатқан бала бастапқыда ойлармен емес, олардың сыртқы түрде көрініс табу құралдарымен, дыбыстарды, әріптер мен сөздерді белгілеу тәсілдерімен әрекет етеді. Тек айтарлықтай кейінірек бала саналы түрде ойларды білдірумен айналыса бастайды» (Лурия, 2003: 271).

- Жазбаша сөйлеу жазушыға сөйлеуді алдын ала ойластырып, жазылғанды қайта қарап, сөйлемдер мен мәтіннің бөліктерін қайта құрастыруға, сөздерді ауыстыруға, нақтылауға, ойды білдірудің формасын ұзақ іздеуге, сөздіктер мен анықтамалықтарға жүгінуге мүмкіндік береді. Ауызша сөйлеу – спонтанды сөйлеу, ол қарым-қатынас кезінде ешқандай алдын ала дайындықсыз жүзеге асады (Львов, 2000).

- Жазбаша сөйлеу әдеби тіл қолдануды талап етеді, оның қолданылуы қатаң түрде нормаланған және реттелген. Сөйлемдегі сөздердің орны тұрақты, инверсия (сөздердің орнын ауыстыру) жазбаша сөйлеуге тән емес, ал кейбір жағдайларда, мысалы, ресми іскерлік стильдегі мәтіндерде, мүлдем рұқсат етілмейді. Сөйлем, жазбаша сөйлеудің негізгі бірлігі ретінде, күрделі логико-мағыналық байланыстарды синтаксис арқылы білдіреді. Сондықтан жазбаша сөйлеуде әдетте күрделі синтаксистік құрылымдар, қимыл есімшелері мен көсемшелер, толықтырылған анықтамалар, кірістірілген құрылымдар және т.б. болады. Сөйлемдер абзацтарға біріктірілгенде, әрбір сөйлем алдыңғы және кейінгі контекспен тығыз байланысты болады. Ауызша сөйлеу де идеал тұрғысында әдеби тілдің нормаларына бағынады: сөз қолдану, дыбыстау және жазу жағынан, бірақ сөйлеу жүйесіндегі нормалар бұзылуы мүмкін. Өйткені сөйлеудің тілден айырмашылығы жеке тұлғалық сипатқа ие (Львов, 2000: 10–16). Бұл айырмашылықтарды негізге ала отырып, нақты кесте жасауға болады.

1-кесте

Ауызша сөйлеу	Жазбаша сөйлеу
Шынайы сөйлесушінің қатысуымен сөйлеу (қарым-қатынасқа сөйлесушінің тікелей реакциясы әсер етеді)	Сөйлесуші болмаған кезде сөйлеу (жазушы тек мүмкін болатын реакцияларды болжайды)
Негізгі функциясы – коммуникативтік	Негізгі функциясы – жаңа ойдың туындауы және берілуі
Спонтанды сөйлеу (қарым-қатынас кезінде ойдан шығады, алдын ала дайындықсыз)	Алдын ала ойластырылған сөйлеу және әр түрлі кезеңдерде редакциялауға мүмкіндік береді
Баланың ересектермен табиғи қарым-қатынасында меңгеріледі	Арнайы ұзақ оқу процесі арқылы меңгеріледі (бастапқыда сызықтар мен белгілерді салудан бастап, ойды сөздерге және сөздерді ойға айналдыруға дейін)
Тыңдау арқылы қабылданады (әлем туралы)	Көру арқылы қабылданады (әлем туралы)

ақпараттың 15%-ы)	ақпараттың 80%-ы)
Уақытқа байланысты болады, сондықтан оның бір ерекшелігі – шуылға төзімділік	Кеңістікке байланысты болады, қайта қарап, оқуға мүмкіндік береді
Невербальды құралдармен (интонация, бет-әлпет, қимылдар) сүйемелденеді, бұл сөйлесушілерге айтылған сөздің шынайы мағынасын түсінуге көмектеседі	Невербальды құралдар жоқ, сондықтан орфография мен пунктуацияның маңызы ерекше
Нормаға бағдарлану әлсіз	Әдеби тіл нормаларына қатаң сәйкестенуі керек
Дискурс туғызады (қоршаған жағдайлармен бірге сөйлеу, «өмірге сіңген сөйлеу»)	Мәтін туғызады (сөйлеу ой процесінің дайын нәтижесі)

Барлық айырмашылықтарға қарамастан, жазбаша және ауызша сөйлеуді бір-біріне қатаң түрде қарама-қайшы қоюға болмайды. Не ауызша, не жазбаша сөйлеу біртұтас бірлік емес. Ауызша сөйлеудің де, жазбаша сөйлеудің де әр түрлі түрлері бар (Брызгунова, 2008). Ауызша сөйлеу бір жағынан әңгіме айту, сөйлесу болса, екінші жағынан – ораторлық сөз сөйлеу, баяндама, дәріс болуы мүмкін (Рубинштейн, 1998).

Веб-кеңістікті қазақ тілінің барлық көпқырлығын түсінетін жаңа сала ретінде қарастыру қажет. Осы саладағы коммуникация полифункционалды бола отырып, бірқатар ерекше сипаттамаларға ие. Интернет – негізінен жазбаша қарым-қатынас орны. Бұл жерде визуалды ақпараттың маңызы зор. Лингвистика тұрғысынан алғанда, интернеттің тілдік құрамдас бөлігі ретінде чаттар мен форумдар үлкен қызығушылық тудырады. Интернет-коммуникациясының осы жанрларға тән жалпы ерекшеліктерін келтірейік:

1. Анонимдік. Кейде сөйлесушінің анкета түріндегі мәліметтері мен тіпті фотосуреттерін алуға мүмкіндік болса да, олар жеке тұлғаны нақты және дұрыс қабылдау үшін жеткіліксіз. Сонымен қатар жиі ақпаратты жасыру немесе жалған мәліметтер ұсыну байқалады. Мұндай анонимдік пен желідегі жазасыздықтың нәтижесінде қарым-қатынас барысында психологиялық және әлеуметтік қауіп-қатердің төмендеуімен байланысты басқа бір ерекшелік көрінеді. Бұл аффективті бостандық, нормадан тыс әрекеттер мен қарым-қатынасқа қатысушылардың белгілі бір жауапкершіліксіздігі. Желіде адам өзінің ойларын және әрекеттерін (қорлаудан бастап, дөрекі сөздерге дейін) еркін білдіре алады, себебі оның ашылып, қоршағандардың теріс бағасын алуының қаупі өте аз.

2. Өзара тұлғалық қабылдаудың ерекше сипаты вербальды емес ақпараттың жоқтығы жағдайында. Әдетте, сөйлесуші туралы көзқарасқа стереотипизация мен идентификация механизмдері, сондай-ақ серіктестен күтілетін қалаулы қасиеттер туралы көзқарас әсер етеді.

3. Контакттардың еріктігі мен қажеттілігі. Пайдаланушы контактін ерікті түрде орнатады немесе олардан бас тартады, сондай-ақ кез келген уақытта оларды үзуі мүмкін.

4. Эмоциялық компоненттің қарым-қатынастағы қиындығы және мәтінді эмоциялық жағынан толтыруға тұрақты ұмтылыс. Бұл эмоцияларды білдіретін арнайы белгілерді жасау арқылы немесе эмоцияларды сөзбен сипаттау арқылы (негізгі хабарламадан кейін жақша ішінде) көрінеді.

5. Дәстүрден тыс, нормативті емес мінез-құлыққа ұмтылу. Көп жағдайда пайдаланушылар өздерін шынайы әлеуметтік норма жағдайында көрсеткеннен өзгеше

түрде таныстырады, желіде жүзеге аспайтын рөлдер мен нормативті емес мінез-құлық сценарийлерін ойнайды.

Қазақ тіліндегі контенттер интернетте соңғы жылдары кең таралып келеді. Сондай-ақ, интерактивті желілік коммуникация жағдайында сөйлесу қарқыны оның ауызша түріне жақын. Әлеуметтік желілерге келетін болсақ, бұл шынайы өмірдің орнын басатын нағыз «екінші шындық». Сондықтан ол арқылы қарым-қатынас басқа әдістермен (мысалы, электронды пошта арқылы хат алмасу, чаттар, форумдар және басқалар) салыстырғанда бай және ерекшеленеді.

Әлеуметтік желіде адам өзіне қатысты толық ақпаратты ұсынады, бұл қарым-қатынастың анонимдігін ішінара немесе толық жояды. Егер чатта немесе форумда адам өз белгісі ретінде лақап ат қолданса, онда әлеуметтік желіде адам өзінің аты-жөнін, тұрғылықты жерін, жұмыс орны мен оқу орнын көрсетеді. Көп жағдайда адам жеке мәліметтерін, мысалы, отбасылық жағдайын, саяси көзқарастарын және т.б. ашып көрсетеді. Бұдан басқа, адам байланыс орнатқан барлық контактілерді қарау мүмкіндігіне ие. Н. Г. Марченко бұл ерекшелікті «жеке қарым-қатынаста анонимдіктің азаюы» деп атайды (Марченко, 2013). Виртуалды қарым-қатынастың шынайы өмірден ерекшелігі – жауап беру немесе жауап бермеу құқығын пайдалану. Кейде әлеуметтік желілерде пайдаланушылар қандай да бір әрекеттер жасағанда, мысалы, фотосуреттер жариялау, статус немесе аватар өзгерту кезінде басқа пайдаланушылардан қандай да бір реакция күтеді: мақұлдау немесе пікір. Бұл шынайы өмірде адамның жасаған әрекетіне бірден жауап алатындығымен түсіндіріледі. Мысалы, егер бір адам басқа адамға сұрақ қойса, ол дереу жауап алады. Ал әлеуметтік желіде жауап күту уақыты кейде біршама созылып кетеді және кейде адам күткен жауап алынбайды. Мысалы, егер адам онлайн болса, сіз жеке хабарлама жіберіп, бірақ жауап алмасаңыз, бұл әрекет аяқталмаған болып қалады. Неліктен жауап алынбағаны түсініксіз, сондықтан бұл іс аяқталмаған күйде қалып қояды. Сонымен қатар біз жіберген хабарлама кейде өз мағынасын жоғалтады. Бұл оның ішкі мәнін жоғалтумен байланысты емес, бірақ сөйлесу кезінде қолданылатын невербалды элементтердің жоғалуымен байланысты. Адам сөйлегенде тек сөздермен ғана емес, қимылдар, интонациялар мен дене қимылдары арқылы да ойларын немесе эмоцияларын білдіреді. Әлеуметтік желілерде, креолизация құралдарының белсенді қолданылуы жағдайында, қарсыластың сөйлеуін қабылдау бірнеше өзгеше болады. Мұның себебі – адам оларды растай алмайды (яғни, олар шындыққа сәйкес келе ме, жоқ па, тексере алмайды). Мысалы, қарсылас күлкі эмподзисін жіберсе, ол шын мәнінде көз жасымен отырған болуы мүмкін немесе керісінше, «көз жасымен» эмподзи жіберіп, қарсыласты кінәлі сезінуге, өкінуге мәжбүр етуі мүмкін, яғни ол адамды манипуляциялауда. Осы арақашықтықтағы қарым-қатынас (көрінген жақындыққа қарамастан) қиындықтар туғызады. Мысалы, «New Republic» журналисті Бен Керр былай деп жазады: «Соңындағы жай нүкте соңғы уақытта көпшілік үшін ызаланудың белгісіне айналды. Оның айтуынша, «мәтіндік хабарламалар мен онлайн-чаттардағы соңындағы нүктелі репликалар жақында жиі жазылмаған қуанышпен немесе жасырын ашумен жазылған деп қабылданады» (The Period Is Pissed URL).

Мысалы:

- Қалайсың?
- Жақсы.
- Бірдеңе болды ма? Неге көңілсізсің?
- Жоқ.

Бұл мысалда әңгімелесушілердің бірі «нүктемен» аяқталған жауаптан адамның көңілсіз екенін сезеді. Осылайша, ол адамның бір нәрсеге ренжіп немесе нашар көңіл-күйде екенін байқаған сияқты. Ал егер ол жауапты осылай берсе: «Жақсы!))» немесе «Жақсы..», онда бірінші жағдайда сенімділік пен көңілділік байқалады, диалогқа дайын екендігі сезіледі, ал екінші жағдайда – көңіл-күйдің сарқылғаны, әңгімеге толық жауап бермей, әрі қарай сұрау жасалса екен деген тілектер байқалады. Мүмкін, адам нүкте қойғаны үшін ешқандай жаман ойламауы да мүмкін (Туркова: Выпуск 25 URL).

Төменде ауызша сөйлесу, жазбаша сөйлеу, интернет-коммуникациясы кезінде сөйлесу және әлеуметтік желілердегі сөйлесу ерекшеліктерінің жалпы салыстырмалы кестесі келтірілген.

Ауызша сөйлеу, жазбаша сөйлеу, интернет-коммуникациядағы сөйлеу және әлеуметтік желілердегі сөйлеудің ерекшеліктері

2-кесте

Сөйлеу түрі Белгісі	Ауызша сөйлеу	Жазбаша сөйлеу	Интернет коммуникацияда ғы сөйлеу	Әлеуметтік желілердегі сөйлеу
Әңгімелесушінің болуы қарым-қатынас сәтінде	Әңгімелесушінің қатысуымен сөз (қарым-қатынасқа әңгімелесушінің тікелей реакциялары әсер етеді)	Әңгімелесушінің жоқтығындағы сөз (жазушы тек мүмкін болатын реакцияны болжайды).	Әңгімелесуші болуға да, болмауға да мүмкін, бірақ оның нақты қатысуын айту әрдайым мүмкін емес (мысалы, «онлайнда» деп жазылған, бірақ үнсіз, немесе сөйлесіп жатыр, бірақ «көрінбейтін» режимде).	
Негізгі функция	Коммуникативті	Тілдік ойлау – жаңа ойдың тууы және берілуі	Екі функция да (жанрға байланысты)	Негізінен коммуникативті, өзін-өзі таныту
Спонтандылық немесе сөйлеудің дайындық деңгейі	Сөйлеу спонтанды (қарым-қатынас кезінде дайындықсыз пайда болады)	Сөйлеу алдын ала ойластырылған және жазу үдерісінің әртүрлі кезеңдерінде өңдеуді қабылдайды	Екі түрі де (жанрға байланысты)	Әдетте спонтанды, әдеттегі ауызша қарым-қатынас ырғағында жүзеге асырылады
Үйрену әдісі	Баланың ересек адаммен табиғи қарым-қатынас процесінде	Арнайы ұзақ оқу процесінде игеріледі (құрал-саймандар мен	Ауызша және жазбаша сөйлеу дағдыларын негізге алып,	Ауызша және жазбаша сөйлеу дағдыларын негізге алып,

	игеріледі	сызықшаларды сызудан бастап ойды сөздерге кодтау және сөздерден ойды декодтау кезеңіне дейін)	практикалық қарым-қатынас процесінде игеріледі, сонымен қатар осы ресурстың техникалық функционалын білу талап етіледі	практикалық қарым-қатынас процесінде игеріледі; осы ресурстың техникалық функционалын білу, желілік этикет, желілік сленг, танымал мемдер және т.б. туралы білім қажет
Түсіну әдісі	Дауыспен қабылданады (дүниедегі ақпараттың 15%-ы)	Көзбен қабылданады (дүниедегі ақпараттың шамамен 80%-ы)	Әдетте, көзбен қабылданады	
Бар болу әдісі	Уақыт ішінде бар, сондықтан оның ерекшелігі – кедергілерге төзімділік	Кеңістікте бар, қайта оқып, қайтып оралуға мүмкіндік береді	Кеңістікте бар, хабарлама жойылғанға дейін	
Невербалды компоненттердің болуы	Көмекші невербалды құралдармен (интонация, мимика, ымдар) сүйемелденеді, олар сөйлесушілерге айтылған сөздердің шынайы мағынасын түсінуге көмектеседі	Невербалды құралдар жоқ, сондықтан орфография мен пунктуацияның ерекше маңызы бар	Невербалды құралдар параграфемиканың құралдарымен (смайликтер, стикерлер) ауыстырылуы мүмкін, бірақ олар ауыстырылмауы мүмкін жанрға байланысты	Невербалды құралдар әртүрлі параграфемика құралдарымен (смайликтер, стикерлер, суреттер, анимация, аудио және бейне фрагменттері және т.б.) белсенді ауыстырылады
Нормалану дәрежесі	Нормаға бағытталу әлсіреген	Әдеби тілдің нормаларына қатаң сәйкес келуі тиіс	Нормаға бағытталу жанрға байланысты	Әдетте әлсіреген
Нәтиже	Дискурс тудырады (сөз қоршаған жағдайлармен бірге, «өмірге енген сөз»)	Текст тудырады (дайын, статикалық сөз және ойлау процесінің нәтижесі)	Жалпы дискурсивтік кеңістік тудырады, ол көлемі бойынша (жаңа аккаунттар, топтар, талқылаулар жасау түрінде) және уақыт бойынша (интернеттегі коммуникация тәулік бойы жүзеге асырылады) үнемі кеңейіп отырады	

Интернеттегі дискурсивті кеңістік туралы, әсіресе әлеуметтік желілер туралы айтқанда, біз «дискурс, сөйлеудің функционалды ерекшеліктерін бейнелейтін динамикалық процесс бола отырып, сонымен қатар оның прагматикалық, экспрессивтік және когнитивтік қасиеттерінің барлық белгілеріне ие» деген фактіге назар аударуымыз керек (Александрова, 2008:337).

Тіл білімінің тарихында ХХ ғасырдан бастап кейбір лингвистер Ф. де Соссюрдің (1977) тіл сөйлеудің негізінде пайда болған абстрактілі жүйе, ал сөйлеу осы жүйені адамдардың қолдануы актуализациялау деген тұжырымның негізінде тілді тек тұлғалық жағынан бір жақты қарастыру жеткіліксіз болатынын түсінді. Ш.Балли (1961) синтаксисте тілдің де, сөйлеудің де көріністері байқалады десе, сөз бен сөз тіркесін – сөйлемнің құрылыс материалы, ал предикативтілік пен модальдылықтан тұратын сөйлемді коммуникативтік деңгейдің бірлігі деп танығаны белгілі. Шындығында да грамматикадағы ұсақ бірліктерді жүйеге, яғни тілге, ал аяқталған ойды білдіретін сөйлемді сөйлеуге жатқызудың логикалық негізі жоқ емес. Мәселен, адамдар сөйлеу кезінде тілдегі, жүйедегі бар сөздермен, морфемалармен, фонемалармен ғана шектеліп, осы деңгейдегі тіл бірліктерін жаңадан ойлап тауып қолданбайды. Керісінше, олар сөйлеу әрекетінде бұрын айтылмаған, жазылмаған мыңдаған жаңа сөйлемдерді қолдануы мүмкін. Бұдан тілдің шығармашылығы осы синтаксистегі сөйлемдерден көрінетіндігі байқалады. Бірақ қалай болғанда да лингвистиканың зерттеу нысаны екі жақты (екеу) екендігі анық. Түбі бір болғанымен, екеуі екі белдеуде жатқан екі түрлі құбылыс.

Кез келген лингвистикалық теория зерттеудің, сипаттаудың бастау нүктесін тіл мен сөйлеудің біріне негіздеуі тиіс. Егер олай болмаса зерттеу о бастан-ақ жүйесіздік жолға түседі.

Әрбір жеке тұлға тілдің жаңаруына өз үлесін қосады. Яғни қанша сөйлеуші болса, сонша тіл болады деп тұжырым жасауға болады. Тілдің өмір сүруінің алғашқы формасы сөйлеу екендігі белгілі. Мәселен, Ф. де Соссюр (1977) тарихы жағынан алғанда сөйлеу тілден бұрын пайда болған дейді. Бірақ ол барлық еңбектерінде әрқашан да зерттеуді тілден бастау керек және сөйлеу кезінде болатын құбылыстарды анықтауда тілдік нормаға сүйену қажет дейді. Тілдік норма сөйлеу үшін маңызды емес екендігіне көптеген дәлелдер келтіруге болады. Корнилов: «Жүйе дегеніміз – әдеби тілдің көп өзгермейтін негізі болса, норма – көп нұсқалы болуы мүмкін. Ал сөйлеу сол норманың көп нұсқаларының біріне сүйенбей, оның өзіне де бағынбайтын жүйеден де, нормадан да үлкен ауқымды құбылыс», - дейді (Корнилов, 2003).

Тіл дамиды, оны дамытатын – жеке адам. Жеке адам жүйедегі құралдарды икемдеп, басқа мағынада жұмсап, жаңа өң беріп қолданады. Бұның өзі кейде кемшілік, кейде артықшылық болып шығады. Кемшілік болатыны – кейде жеке қолданыстар көпшіліктен қолдау таппай, тіл жүйесіне ене алмай, заңдылыққа айнала алмай, тіл жүйесіне ене алмай, сол қолданылған жерде қалады. Артықшылық болғаны – тілдің жеке адамдардың шығармашылық арқылы дамуы. А.Байтұрсынұлы айтатын: «Тілдің міндеті – ақылдың аңдауын аңдағанша, қиялдың меңзеуін меңзегенінше, көңілдің түюін түйгенінше айтуға жарау» (Байтұрсынұлы, 1992). Мұның бәрін жұмсай білетін адамы табылса, тіл шама қадырынша жарайды... тілдің міндеті жарау дегені – тілдің ішкі мүмкіндігі шексіз дегені. Жұмсай білетін адамы болса дегені – тілді сөйлеу арқылы дамытатын жеке адам дегені. Осы тұжырымда тіл мен сөйлеудің арақатынасы анық, дәл көрсетілген.

Қорытынды

Тіл – мемлекет заңдары сияқты қатаң нормаға бағынады. Тілдің норманы белгілейтін, кейде қалыптастыратын да тілші мамандар. Тілдік норма сөздіктер түрінде және грамматикалық және орфографиялық ерекшеліктер түрінде сақталуы тиіс.

Сөйлеу - сөз қолданыс, айтылым, жазу кезінде шындығында, әдеби тіл нормаларына сүйенетіндігі, соған бағынатындығы рас. Бірақ норма сол сөйлеу кезінде бұзылады. Өйткені тіл жалпыға орта, сөйлеу жеке адамға тән. Сондықтан сөйлеу норманың өзін түгел жаңартып отырады.

Әлеуметтік желі – бұл әлеуметтік топтар, тұлғалар, жеке адамдардан тұратын түйіндер жүйесі. Сондықтан әлеуметтік желілердің маңызды ерекшеліктерінің бірі – бұл «достардың», «пабликтердің» және «топтардың» қиылысатын жүйесі. Әлеуметтік желілерде қарым-қатынас ерекшеліктерін талдай отырып, біз бұл типтегі коммуникацияның «тірі» ауызша қарым-қатынас, дәстүрлі жазбаша қарым-қатынас және басқа интернет-коммуникация түрлерімен (мысалы, чаттарда, форумдарда және т.б.) салыстырғанда өзіндік ерекшеліктері бар деген қорытындыға келдік. Бұл сөйлеу түрі жазбаша және ауызша, вербалды және невербалды коммуникация арасында аралық орын алады.

ӘДЕБИЕТТЕР

- Александрова, О. В. (2008), Соотношение устной и письменной речи и язык СМИ // Язык средств массовой информации / Под ред. М. Н. Володиной. М.: Академический проект; Альма Матер, – С. 337–348.
- Ананьев, Б. Г. (1960), К теории внутренней речи в психологии // Психология чувственного познания. – М.: Изд-во АПН РСФСР
- Выготский, Л. С. (1982), Мышление и речь // Собр. соч.: В 6 т. Т. 2. М.: Педагогика
- Лурия, А. Р. (2003), Язык и сознание. – Изд. 2-е. – Ростов на/ Д.
- Тарасов, Е. Ф. (1991), Введение в психолингвистику (лекции). Ч. I, II. – М.
- Леонтьев, А. А. (2003), Основы психолингвистики – Изд.3-е. – М.: Смысл; СПб.: Лань,
- Лурия, А. Р. (2003), Язык и сознание. – Изд. 2-е. – Ростов на/ Д.
- Львов, М. Р. (2000), Основы теории речи. – М.
- Брызгунова, Е. А. (2008), Связь внутренних законов языка с нормой устной и письменной речи // Язык средств массовой информации / Под ред. М. Н. Володиной. М.: Академический проект; Альма Матер,. – С. 329–336.
- Рубинштейн, С. Л. (1998), Основы общей психологии. – СПб.
- Марченко, Н. Г. (2013), Социальная сеть «ВКонтакте»: лингвопрагматический контекст: автореф. дис. ... канд. филол. наук. Ростовна-Дону,. – 20 с.
- The Period Is Pissed URL – The Period Is Pissed [Электронды ресурс]. URL: <http://www.newrepublic.com/article/115726/period-our-simplestpunctuation-mark-has-become-sign-anger>
- Туркова, Ксения: Словарный запас. Выпуск 25 URL – Ксения Туркова: Словарный запас. Выпуск 25 [Электронный ресурс] URL: <http://snob.ru/selected/entry/96997>
- Соссюр, Ф. де. (1977), Труды по языкознанию. — М. – С. 266.
- Балли, Ш. (1961), Французская стилистика. – М. – 296.
- Корнилов, О.А. (2003), Языковые картины мира как производные национальных менталитетов. – М.
- Байтұрсынұлы, А. (1992), Тіл тағылымы. Алматы.. – 306.

